

bûrî Cemil Bey'in eseri olarak icra edilmiş olan ünlü bayatî peşrevi bu formun şahe-serleri arasında sayılır. Ayrıca hüzzam, rast, sabâ peşrevleri; rast, süzidil, şevkefzâ saz semâileri; mâhur tavşancaları; "Hüs-n-i ânın nakş olundu kalbime ey meh-cemâl" mısrayla başlayan eviç semâisi; "Bu mihnet-gâh-ı âlemde garîbim yâ Resûlallah" mısrayla başlayan hüzzam ve, "Nebîler serv-ridir Muhammed" mısrayla başlayan şeh-naz tevşihleriyle, "Dertli olan kullarına kıl devâ" ve, "Halâs et kalbimiz hubb-i sivâ-dan" mısrayla başlayan ferahfezâ ilâhileri onun eserlerinden bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Selâhattin Güner, *Âşık Yunus Emre'nin Bes-telenmiş Şiirleri*, İstanbul 1961, s. 20-21; Sadun Kemali Aksüt, *500 Yıllık Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1967, s. 192-193; Kip, *TSM Saz Eser-leri*, s. 6; Töre, *İlahiler*, V, 120-121; VIII, 8-9, 11, 12-13; IX, 16-17, 120-121; *TSM Sözlü Eserler*, s. 143; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, II, 56, 135-136; Gültekin Oransay, "Yayınlanmış Türk Din Musi-kisi Sözlü Anıtlarının Ezgileyicileri", *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, III, Ankara 1977, s. 192; Murat Bardakçı, "Osmanlı Hanedanı'nın Az Bilinen Önemli Bir Bestekân", *Antik ve Dekor*, İstanbul 2007, sy. 100, s. 110-114; Öztuna, *BTMA*, II, 300.

NURİ ÖZCAN

SEYFEDDİN GAZİ I

(سيف الدين الغازي)

Seyfüddin el-Gâzî

b. İmâdiddin Zengî b. Aksungur

(ö. 544/1149)

Musul atabegi
(1146-1149).

500 (1106-1107) yılında doğdu. Musul Atabegi I. İmâdüddin Zengî'nin büyük oğ-ludur. Babası Ca'ber Kalesi'ni kuşattığı sıra-da şehid edildiğinde (541/1146) Irak Sel-çuklu Sultanı Mesud'un kendisine iktâ etti-ği Şehrizor'da bulunan Seyfeddin Gazi, Musul nâibi Ali Küçük'ün davetiyle yola çık-tı. İmâdüddin Zengî'nin atabegi olduğu Selçuklu Meliki Alparslan b. Mahmûd'un Musul'u ele geçirme girişimini önleyip şeh-re hâkim oldu ve onu bir kalede hapsetti (İbn Hallikân, IV, 4). Sultan Mesud, arala-rındaki iyi ilişkiler ve kendisine duyduğu güven dolayısıyla Seyfeddin Gazi'nin Mu-sul hâkimiyetini onayladı. Babasının vefa-tı sırasında yanında bulunan kardeşi Nû-reddin Mahmud ise Halep'e giderek şehri hâkimiyeti altına aldı. Böylece Musul Ata-begliği'nin Suriye ve el-Cezîre'deki toprak-ları Halep ve Musul merkez olmak üzere ikiye bölünmüş oldu.

İmâdüddin Zengî'nin ölümünün ardın-dan Ermeniler, Urfa'da isyan ederek şehri eski Urfa Kontu II. Joscelin'e teslim ettiler. Durumu öğrenen I. Seyfeddin Gazi, Urfa'ya Ali Küçük idaresinde bir ordu sevketti. Ancak daha önce yetişen Nûreddin Mah-mud isyanı bastırıp şehre hâkim olunca Musul kuvvetleri geri dönmek zorunda kaldı. Bu durum iki kardeş arasında kısa süreli bir gerginliğe yol açtı. Mardin ve His-nikeyfâ Artuklu beylerinin Zengî'nin zap-tetmiş olduğu topraklarını geri almaya gi-rişmeleri yüzünden Seyfeddin Gazi, Urfa'nın Halep'e bağlanmasını kabullenmek zo-runda kaldı. Artuklular'a karşı harekete geçen Seyfeddin Gazi Hani, Meyyâfârikîn (Silvan), Cebel-i Cur, Zülkarneyn, Şabah-tan, Tel Mevzen, Dara ve diğer bazı yer-leri aldıktan sonra Mardin'e hücum edip büyük tahribat yaptı. Mardin Artuklu Be-yi Timurtaş elçi göndererek kızını da ver-mek suretiyle onu anlaşılmaya ve Musul'a dönmeye ikna etti (542/1147).

İmâdüddin Zengî'nin Urfa'yı fethi sebe-biyle düzenlenen II. Haçlı Seferi'ne katılan ve Nisan 1148'de Filistin'e ulaşan Haçlı or-dularının ilk hedefi Dimaşk Atabegliği top-rakları oldu. Dimaşk'ın kuşatılması üzerine Zeyir Muînüddin Üner, Seyfeddin Gazi'ye âcil yardım çağrısında bulundu. Büyük bir orduyla Musul'dan yola çıkan Seyfeddin Gazi, Halep'ten kardeşi Nûreddin Mah-mud'u da alarak Humus'a geldi. Seyfed-din Gazi'nin şehre bir nâib gönderme hu-susunda ısrarı karşısında tedirgin olan Di-maşklı yöneticiler, Seyfeddin Gazi'nin Di-maşk'ı alması durumunda Filistin'deki Haç-lı varlığının sona ereceğini söyleyerek Haç-lılar'ı çekilmeye ikna ettiler. Seyfeddin Ga-zi, Haçlılar'ın Dimaşk'tan ayrılmasının ardından Nûreddin Mahmud'un Üner ile bir-likte Haçlılar'ın elindeki Ureyne (Arîme) Ka-lesi'ne karşı düzenlediği sefere (543/1148) büyük bir kuvvet gönderdi. Haçlılar'ın ye-nilgiye uğratılması ve kalenin tahrip edil-mesinden sonra ordular Humus'ta bulu-nan Seyfeddin Gazi'nin yanına döndü. Nû-reddin Mahmud, aynı yıl Halep'e saldır-mayı planlayan Haçlılar'ı Yağra'da ağır bir hezimete uğrattı (Receb 543 / Kasım-Ara-lık 1148) ve aldığı esirlerden bir kısmını Seyfeddin Gazi'ye gönderdi. Bu durum Sey-feddin Gazi'nin bu savaşta da Nûreddin Mahmud'a yardım ettiğini göstermekte-dir.

Mardin Artuklu Beyi Timurtaş daha ön-ce söz verdiği gibi kızını çeyiziyle birlikte Musul'a gelin olarak gönderdi. Ancak Sey-feddin Gazi bu sırada ağır hasta olduğun-dan evlilik gerçekleşmedi. Hummaya ya-

kalan Seyfeddin Gazi 544 yılı Cemâzi-yelâhîr ayı sonlarında (Kasım 1149 başları) Musul'da vefat etti ve yaptırdığı el-Med-resetü'l-Atabekiyetü'l-Atîka'ya defnedil-di. Nûreddin Mahmud'un yetiştirip kızıyla evlendirdiği oğlu genç yaşta öldüğü için halefi bulunmadığından vasiyeti üzerine yerine kardeşi Kutbüddin Mevdûd geçti. Musul Atabegleri'nin tarihini yazan İbnü'l-Esîr, I. Seyfeddin Gazi'yi cesur, cömert ve yüksek ahlâklı bir yönetici olarak tanımlar ve Selçuklu hükümdarları dışında başında sancak taşıyan ilk emir olduğunu kayde-der. Hayır işleriyle ilgilenen, ilmi ve âlim-leri seven, şairleri himaye eden Seyfeddin Gazi, Musul'da Bâbü'lmeşraa'da sûfiler için bir ribât yaptırmıştır. Şair Haysa Beysa onu öven bir kaside yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 282, 284-285, 298-299; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid: Kısmü'l-Artukıyyîn* (nşr. Ahmet Savran), Erzurum 1987, s. 82-83; İb-nü'l-Esîr, *et-Târîhu'l-bâhîr fi'd-devleti'l-Atabekiyye bi'l-Mevşîl* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, s. 84-93; a.mlf., *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1987, XI, 106-107, 114-115, 119-123, 126-127; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 3-4; N. Elisséeff, *Nûr ad-Dîn*, Damas 1967, II, 389-394, 396-399, 419-422; Hüseyin Ali ed-Da-kuki, *Kuzey Irak'ta Atabegler Hakimiyeti* (dok-tora tezi, 1975), İÜ Ed. Fak., s. 99-105; Saîd ed-Dîvecî, *Târîhu'l-Mevşîl*, Musul 1402/1982, s. 284-287; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği (Toğ-te-ginliler)*, İstanbul 1985, s. 138-142; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003, s. 50, 106, 111, 117; "Gâzî, Sayf al-Dîn", *İA*, IV, 733-734.

GÜLAY ÖĞÜN BEZER

SEYFEDDİN GAZİ II

(سيف الدين الغازي)

Seyfüddin el-Gâzî b. Kutbüddin Mevdûd

b. İmâdiddin Zengî

(ö. 576/1180)

Musul atabegi
(1170-1180).

545 (1150) yılı civarında doğdu. Musul atabegi Kutbüddin Mevdûd'un oğludur. Kutbüddin Mevdûd yerine diğer oğlu (II.) İmâdüddin Zengî'nin geçmesini istediysede Mardin Artuklu Beyi Timurtaş'ın kızı olan annesi, Musul Valisi Fahreddin Abdül-mesîh ile iş birliği yaparak II. Seyfeddin Gazi'yi Musul atabegi ilân etti (565/1170). İmâdüddin Zengî de amcası Halep Atabe-gi Nûreddin Mahmud Zengî'ye şikâyettede bulundu. Fahreddin Abdülmesîh'in yeğen-leri üzerindeki tahakkümüne son vermek isteyen Nûreddin Mahmud Habur, Nusay-bin, Rakka ve Harran'ı ele geçirdi (Muhar-

rem 566 / Eylül-Ekim 1170). II. Seyfeddin Gazi'ye ait Sincar'ı alıp İmâdüddin Zengî'ye verdi, ardından Musul'a yürüdü. Ara buluculuk girişiminde bulunan Azerbaycan Atabegi Şemseddin İldeniz'e niyetinin Musul'u almak değil yeğenleri arasındaki ihtilâfı çözmek olduğunu söyleyerek şehre girdi (13 Cemâziyelevvel 566 / 22 Ocak 1171). Abdülmesih'i Musul valiliğinden azledip yerine adamlarından Sâdeddin Gümüştegin'i getirdi. Bu arada halifenin kendisine gönderdiği hil'ati Seyfeddin Gazi'ye giydiren onun Musul hâkimiyetini tasdik etti. Aralarındaki anlaşmaya göre Seyfeddin Gazi, amcası Nûreddin Mahmud'a tâbi olacak ve Nûreddin'in sefer sırasında zaptettiği yerler de kendisinde kalacaktı. Ayrıca Sincar Musul'dan ayrılıyor, burada atabegliğin başka bir şubesi kurulmuş oluyordu.

567 (1172) yılında Nûreddin Mahmud Zengî'nin Antakya ve Trablus bölgesinde Haçlılar'a karşı giriştiği bir sefere muhtemelen II. Seyfeddin Gazi'ye bağlı birlikler de katıldı. 569'da (1173-74) Nûreddin Mahmud, Mısır'a yapacağı sefer sırasında Haçlılar'a karşı Dimaşk'ın güvenliğini sağlamak üzere II. Seyfeddin Gazi'yi yanına çağırdı. Ordusuyla birlikte Suriye'ye doğru ilerlerken Nûreddin Mahmud'un ölümüyle Halep Atabegliği'ne tâbi olmaktan kurtulan Seyfeddin Gazi, amcasının vefatını onun daha önce zaptettiği Musul Atabegliği'ne bağlı toprakları geri almak için bir fırsat kabul etti ve Harran, Nusaybin, Habur, Urfa, Seruç, Rakka, Cezîre-i İbn Ömer'i (Cizre) ele geçirdi.

Nûreddin Mahmud'un ölümü ve yerine oğlu el-Melikü's-Sâlih İsmâil'in geçmesi onun Mısır'daki nâibi Selâhaddin-i Eyyûbî'yi harekete geçirdi. Selâhaddin'in el-Melikü's-Sâlih'i himaye bahanesiyle Dimaşk'ı almaya teşebbüs etmesi üzerine Halepli idareciler Seyfeddin Gazi'den yardım istediler. Bu durum, atabegliğin bölünmüş olan topraklarını birleştirmek için büyük bir fırsat olmasına rağmen Selâhaddin ile savaşma konusundaki tereddüdü Seyfeddin Gazi'nin inisiyatifini kaybetmesine yol açtı. Bundan yararlanan Selâhaddin önce Dimaşk'ı, ardından Ba'lebek, Hama, Humus, Rakka ve Seruç'u ele geçirdi (1174). II. Seyfeddin Gazi, Sincar hâkimi olan kardeşi İmâdüddin Zengî'den Selâhaddin-i Eyyûbî'ye karşı düzenleyeceği sefere katılmasını istedi. Ancak İmâdüddin, kendisini Musul atabegi yapmayı vaad eden Selâhaddin ile iş birliğini tercih etti. Seyfeddin Gazi bunun üzerine Sincar'ı kuşattı. Diğer taraftan kardeşi İzzeddin Mesud kumandasındaki bir orduyu Selâhaddin'e karşı

gönderdi. Ancak bu ordu Selâhaddin'e mağlûp olunca (570/1175) Sincar muhasarasını kaldırmak zorunda kaldı. Ertesi yıl Mardin ve Hisnikeyfâ Artukluları'ndan yardım alarak 6000 kişilik bir orduyla Selâhaddin'in üzerine yürüdü. Bu sırada Selâhaddin askerlerinin önemli bir kısmını Mısır'a gönderdiği için durum müsait görünüyordu. Ancak Nusaybin'e gelip kışı burada geçiren Seyfeddin Gazi'nin ordusunda gereksiz bekleyiş yüzünden hoşnutsuzluk başladı. Bu arada Mısır'dan dönen kuvvetleri kendisine katılınca Selâhaddin güçlendi. İki ordu Halep civarında Tel Sultan mevkiinde karşılaştı. Musul askerleri, sancaklar çukura dikildiği için Seyfeddin Gazi'nin yenilgiye uğradığını zannedip neredeyse savaşmadan dağıldılar (571/1176). Seyfeddin Gazi kardeşi İzzeddin Mesud'u şehri korumak için Halep'e gönderdi, kendisi Musul'a döndü. Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Menbic, Bizâa ve Azâz gibi müstahkem mevkiileri ele geçirmesi Musul ile Halep arasındaki bağlantıyı tehlikeye soktu. II. Seyfeddin Gazi, Selâhaddin'in Halep'i de kuşatması üzerine kuşatmayı kaldırmayı karşılığında Suriye'de ele geçirdiği yerleri ona bıraktı ve onun Mısır hâkimiyetinin tanınması şartıyla Halep Atabegliği'yle yaptığı anlaşmayı onaylamak zorunda kaldı. Seyfeddin Gazi, uğradığı bu yenilgilerin ardından atabegliğin durumunu güçlendirmek için bazı tedbirler aldı. Babası İmâdüddin Zengî döneminden beri Musul'da önemli görevlerde bulunmuş olan Ebül-Hasan Celâleddin Ali b. Cemâleddin el-İsfahânî'yi vezirliğe, Mücâhidüddin Kaymaz'ı nâibliğe ve ordu kumandanlığına tayin etti (571/1176).

II. Seyfeddin Gazi yakalandığı verem hastalığı ve menenjitten kurtulamayıp otuz yaşlarında vefat etti (3 Safer 576 / 29 Haziran 1180). Hastalığı şiddetlenince yerine oğlu Muizzüddin Sencer Şah'ın geçmesini vasiyet etti. Ancak daha sonra Selâhaddin-i Eyyûbî'nin atabegliği için oluşturduğu tehdidi göz önüne alarak oluşturanlarından yerine kardeşi İzzeddin Mesud'u geçirmelerini istedi, oğullarına da ona tâbi olmalarını söyledi. Bu sırada Muizzüddin Sencer Şah'ı Cezîre-i İbn Ömer valiliğine tayin etti. Güzel ahlâkı, akıllılığı, vakarı dolayısıyla kaynaklarda ondan övgüyle bahsedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, s. 146, 152-155, 175-177, 180; a.mlf., *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1987, XI, 286, 292-294, 325-327, 336-338, 342-346, 369-370; Bündârî, *Sene'l-*

Berku's-Sâmî (nşr. Ramazan Şeşen), Beyrut 1971, I, 93-94, 97, 138; İbn Halikân, *Vefeyât*, IV, 4-5; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVII, 179-183; N. Elisséeff, *Nûr ad-Din*, Damas 1967, I, 657-662, 694-696; Hüseyin Ali ed-Dakuki, *Kuzey Irak'ta Atabegler Hakimiyeti* (doktora tezi, 1975), İÜ Ed. Fak., s. 113-127; Said ed-Diveci, *Târîhu'l-Mevşil*, Musul 1402/1982, s. 293-296; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 69-72; Gülay Ögün Bezer, *Begteginliler (Erbil'de Bir Türk Beyliği)*, İstanbul 2000, s. 55-64; "Gazi Sayf al-Din", *İA*, IV, 734.

GÜLAY ÖĞÜN BEZER

SEYFEDDİN İSMÂİL EFENDİ (ö. 1882)

Osmanlı hukuk âlimi,
Mecelle Cemiyeti âzası.

Harpüt'ta doğdu. Bir süre burada eğitim gördükten sonra tahsiline İstanbul'da devam etti. Ders arkadaşı Ahmed Cevdet Paşa, talebe içinde Harputlu Seyfeddin İsmâil Efendi ile Amasyalı Abdülkerim Efendi'nin meşhur olduklarını, ancak onların İmamzâde Esad Efendi'nin dersine devam ettiklerini, bazan da kendisiyle birlikte Vidinli Hoca'nın derslerine katıldıklarını söylediler. Tahsilini tamamladıktan sonra müderrisliğe başlayan İsmâil Efendi Muharrem 1284'te (Mayıs 1867) Galata kadısı oldu ve aynı yılın şâban ayı (aralık) sonlarında Mekke pâyesi aldı. Nisan 1869'da Şûrâ-yı Devlet âzalığına getirildi ve Mecelle Cemiyeti'ne üye olarak çalışmalarına katıldı. Bu arada İstanbul pâyesini aldı ve Haziran 1872'de fiilen İstanbul kadılığına getirildi. Ardından Ahkâm-ı Adliyye âzalığına ve Mayıs 1874'te muhâkemât reisliğine tayin edildi. Ertesi yıl aralık ayında tekrar Şûrâ-yı Devlet âzalığına getirildi, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği pâyelerini aldı, ancak Aralık 1878'de Halep nâibliğine gönderilerek merkezden uzaklaştırıldı. Bir yıl sonra İstanbul'a dönüp üçüncü defa Şûrâ-yı Devlet âzalığına getirilen İsmâil Efendi'ye Murassa' Osmanî nişanı verildi. İsmâil Efendi 17 Safer 1300 (28 Aralık 1882) tarihinde İstanbul'da vefat etti ve Haydarpaşa'da defnedildi. Behcetî İsmâil Hakkı mezar taşındaki bilgilerden hareketle ölüm tarihini 17 Şevval 1300 (21 Ağustos 1883) olarak verir ve mezarının Saraçlar Çeşmesi'nden Miskinler Tekkesi'ne gelen yolun umumi mezarlık cephesinde bulunduğunu belirtir (*Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*, s. 27). Sirozîzâde Tâhir Efendi'nin damadı olduğu kaydedilen Seyfeddin İsmâil Efendi'nin ailesi hakkında başka bilgiye ulaşılamamıştır.

Derin fıkıh bilgisi sebebiyle akranları içinde öne çıkan ve arkadaşları arasında güve-